

Коробко О. М.

**РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
ВИПЕРЕДЖАЛЬНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ
У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК
ГОВОРІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ
(на прикладі англійської мови)**

У статті автор розглядає дію загальнопсихологічного механізму випереджального відображення у процесі говоріння іноземною мовою та наголошує на важливості відпрацювання у процесі навчання специфічних проявів цього механізму, у реценції – імовірного прогнозування, а у продукуванні – випереджаючого синтезу.

In this article the author explains the operation of the generally psychological forestall reflection mechanism in the foreign language speaking process and accentuates on the importance of training the specific forms of this mechanism during the studying process, probable prognosis mechanism in reception and forestall synthesis mechanism in production.

За умов стрімкого розширення ділових, професійних і культурних зв'язків України із зарубіжними країнами все більш популярним та необхідним стає вивчення іноземних мов, зокрема англійської як мови міжнародного спілкування. Однак студенти потребують не автоматичного отримання готової інформації, а глибокого формування навичок та закріплення умінь говоріння іноземною мовою, що може бути досягнуто лише через когнітивне навчання. Одним з найзначніших когнітивних процесів у формуванні навичок говоріння іноземною мовою є механізм випереджального відображення.

Зважаючи на важливість тієї ролі, яку відіграє механізм випереджального відображення у процесі говоріння, багато

вчених займалися дослідженням цього механізму, зокрема, М. І. Жинкін, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія, В. П. Белянін, І. А. Зимня та інші.

Мета нашої статті – наголосити на важливості відпрацювання в студентів кожного зі специфічних проявів механізму випереджального відображення окремо за допомогою спеціальних вправ.

Говорячи про механізм випереджального відображення, слід пам'ятати, що це “двоплановий” механізм, який по-різному проявляється в рецепції та продукуванні [4; 86]. В рецепції випереджальне відображення проявляється в процесі імовірнісного прогнозування, а в продукуванні – випереджаючого синтезу, у термінах Н. І. Жинкіна.

Абсолютно всі види діяльності людини включають у себе компонент прогнозування. Коли ми говоримо про імовірнісне прогнозування у мовленні, ми маємо на увазі дії або операції при прийомі інформації, які полягають у передбаченні слів або словосполучень [6]. Отже, при сприйнятті мовлення реципієнт проявляє активність: опираючись на свій досвід (як мовленнєвий, так і немовленнєвий), він здійснює імовірнісне прогнозування, а також робить еквівалентні заміни. Така особливість сприйняття пов'язана з дією психологічного механізму імовірнісного прогнозування, який є частиною загальнопсихологічних механізмів процесу сприйняття. Дія цього механізму полягає в тому, що реципієнт чекає на інформацію, готується до неї і висуває “зустрічну” гіпотезу щодо тієї інформації, яку може отримати наступного моменту. Зрозуміло, що для того, щоб прогнозувати майбутнє, мозок повинен мати можливість не лише відображувати те, що вже існує, а й конструювати модель майбутньої ситуації. Н. А. Бернштейн стверджував, що в мозку співіснують дві категорії моделювання світу: модель минуло-теперішнього і модель майбутнього, а відрізняються вони одна від одної тим, що тоді як перша модель є однозначною і категоричною, то друга може опиратися лише на прогнозування з різною мірою вірогідності.

Імовірнісне прогнозування має величезне значення для процесу слухання. Воно обумовлює швидкість цього процесу; глибину проникнення у зміст текстів, що сприймаються; виникнення найбільш вірогідних гіпотез і наступного їх під-

твердження чи відхилення у процесі сприйняття. Слухаючи текст, студенти прогнозують: 1) якусь подію (зміст тексту), 2) конкретну лексику як засіб опису цієї події, 3) граматичні форми лексичних одиниць і цілісні структури [2; 97]. Так, наприклад, якщо студент чує, що речення починається зі слова *Why, Where* або *What*, це дає йому змогу припустити, що ціле речення буде питальним. Характер імовірнісного прогнозування обумовлюється усім минулим досвідом індивіда, зокрема лінгвістичним і комунікативним. Лінгвістичний досвід обумовлює лінгвістичну імовірність появи того чи іншого слова у тексті. Засвоюючи слова у певних сполученнях одне з одним, людина і прогнозує те сполучення, яке найчастіше мало місце у його досвіді спілкування. Саме тому в традиційній методиці навчання іноземних мов вважалося, що при навчанні слід приділяти увагу насамперед формальному прогнозуванню, тобто прогнозуванню граматичних форм, а прогнозування змісту розів'ється у студентів по мірі знайомства із змістовими зв'язками, які мають місце в іншомовних текстах.

Однак імовірнісне прогнозування може бути об'єктом усвідомлення у студентів і цілеспрямовано формуватися. Імовірнісному прогнозуванню іноземною мовою можна навчати послідовно, спочатку за матеріалами слідування картинок у їх серії, потім прогнозування кожного наступного висловлювання у тексті рідною мовою, а потім – на текстах іноземною мовою, які послідовно ускладнюються.

У процесі мовлення важливу роль також відіграє механізм випереджаючого синтезу, який є проявом загальнопсихологічного механізму випереджального відображення у продуктивних видах мовленнєвої діяльності. Дією цього механізму "створюється, насправді, цілісне об'єднання, в якому наступна ланка повинна бути попереджена випереджаючим імпульсом..." [4; 89]. Дія цього механізму поширюється на рівень фрази, змістовно закінченого висловлювання і тексту в цілому.

На рівні уявлень про психологічну природу говоріння можна виділити три основні лінії випередження у мовленнєвій послідовності: випередження 1) по лінії словесно-артикуляційної стереотипії (усередині слова); 2) по лінії лінгвістичних зобов'язань, які відносяться як до лінгвіс-

тичної імовірності сполучення слів, так і до реалізації розгортання граматичних правил, що обумовлюють глибину фрази; 3) по лінії смислових зобов'язань розкриття задуму, що виявляються на відрізках висловлювання більших, ніж речення [3; 117].

По першій лінії випередження – словесно-артикуляційній стереотипії – випереджаючий синтез проявляється в характері артикуляційних рухів та в характері інтонаційного оформлення слова. Випереджаючий синтез артикуляційних рухів у межах слова чітко виявляється у взаємовпливі та взаємопроникненні спектральних, тобто фізичних, характеристик сусідніх звуків, що обумовлюють тембр звучання. Це є наслідком їх відносно одночасної артикуляції та коартикуляції. Це положення є дуже важливим для процесу навчання фонетики іноземної мови. Воно служить поясненням того, чому при навчанні іншомовної вимови необхідно одночасно з навчанням окремого звуку вчити одразу ж складу як одиниці вимови, в якій випереджається артикуляція усіх звуків, що до нього входять, та слову як єдності складових програм.

Випереджаючий синтез на рівні словесної стереотипії проявляється також і в характері вимови переднаголосного складу слова, тобто у випередженні сильного наголошеного складу в багатоскладовому слові. Випередження також проявляється і в характері вираження окремих частин інтонаційної структури. Отже, при навчанні фонетики потрібно враховувати необхідність відпрацювання усього словесного стереотипу при послідовному відпрацюванні складів. А це ще раз доводить, що, враховуючи дію механізму випередження, необхідно відпрацьовувати склад в структурі слова.

Друга лінія випереджаючого синтезу у процесі мовлення проявляється в плані виконання лінгвістичних зобов'язань. Усі слова, що зберігаються у пам'яті людини, в її лексиконі парадигматично і синтагматично пов'язані між собою. Внаслідок існування цих зв'язків людина, промовляючи одне слово, вже обумовлює випереджаюче синтезування наступних слів. Конкретна актуалізація одного з можливих варіантів детермінується контекстом і ситуацією спілкування, в результаті чого актуалізується найімовірніша для даної ситуації спілкування вербальна реалізація. Суттєвим для розуміння цієї лінії випереджаючого синтезу є три положен-

ня: 1) на імовірність появи символу впливає його об'єктивна частота, зареєстрована у словниках; 2) частота і значимість денотату, тобто самого предмету, що визначається словом, і суб'єктивно-емоційна оцінка людиною поняття, що позначається словом, як хорошого (приємного) або поганого (неприємного); 3) суб'єктивна частотно-імовірнісна організація словника у пам'яті носія мови [3; 119]. Зрозуміло, що формування цієї лінії випереджаючого синтезу передбачає навчання не лише окремих слів іноземної мови, але і їх слововосполучень. Тому вправи, які використовуються з метою встановлення змістових зв'язків на рівні речення, одночасно будуть направлені і на формування механізму випередження по лінії реалізації лінгвістичних зобов'язань.

Лінгвістичні зобов'язання також належать і до царини граматики. Наприклад, якщо студент починає своє висловлювання з визначеного артикля *The*, це означає, що він вже планує номінацію відомого або єдиного у своєму роді предмету. Отже, вибір того чи іншого артикля вже свідчить про випередження артиклем граматичних особливостей мови. Саме тому при навчанні такого явища, як артикль, викладач не може не пояснити його випереджальної функції. Так, викладач може наголосити, що артикль *a* сигналізує про те, що мова піде про іменник в однині, а артикль *the* – про визначеність слова.

Третя лінія випередження – лінія смислового зобов'язання – розгортається повною мірою на висловлюванні, яке є більшим за речення. З огляду на смислові зобов'язання те, що говориться на початку повідомлення, передбачає наступний розвиток думки. Як відзначає Н. І. Жинкін, "зв'язок речень в певній зоні може бути названим підтемою; підтеми об'єднуються в більш ширшу тематичну зону. Природно припустити, що повинно бути передбачення наступних промовляння підтем і утримання вже промовлених. Тоді і збережеться тематична єдність. Визначення підтеми як зв'язку речень не є точним, оскільки речення складається зі слів, а у темі слова ще не встановлені і кінцевий пункт смислових зобов'язань, таким чином, передбачається тим, хто говорить" [3; 120]. Оскільки смислові зобов'язання пов'язані з предметно-логічним і емоційно-оціночним планом висловлювання, то порушення цієї лінії випереджаючого синтезу

проявляється насамперед у відсутності логіки, наявності суперечностей, непослідовності та незв'язності.

Очевидним є те, що випереджальне відображення, проявляючись в кожній з трьох ліній випередження в процесі мовленнєвого продукування, реалізується і в усіх них разом взятих одночасно. Таким чином, випереджаючий синтез проявляється на всіх рівнях мовленнєвого висловлювання у процесі говоріння і кожний вид цього випередження повинен бути сформований в результаті спеціальних цілеспрямованих вправ.

Завершуючи розгляд механізму випереджального відображення та його ролі у формуванні навичок говоріння іноземною мовою, потрібно ще раз наголосити на тому, що повноцінне функціонування цього механізму має величезне значення для успішного навчання. Це обумовлює необхідність спеціального та цілеспрямованого відпрацювання викладачем кожного з проявів цього механізму, для рецепції – імовірнісного прогнозування, а для продукування – випереджаючого синтезу.

Література та джерела:

1. Белянин В.П. Психолінгвістика. Учебник / В. П. Белянин. – 5-е узд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2008. – 232 с.
2. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. Учебное пособие. – М., 1997. – 224 с.
3. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. Пособие для учителей сред. школы. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
4. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
5. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. Учебник. – М., 1997. – 287 с.
6. www.slovari.yandex.ru